

CASE STUDY

OMGEVINGSVISIE HART VAN HOLLAND

Water, Energie en Biodiversiteit

Fred Goedbloed*

■ Met een veranderend klimaat in het verschiep is het zonneklaar dat water een belangrijk thema is voor de Omgevingsvisie. Toch is na 4 jaar werken aan een Omgevingsvisie water nog steeds het meest ongrijpbare thema. Niet omdat er te weinig kennis is, of omdat het moeilijk zou zijn om met de grote waterpartijen als het Hoogheemraadschap Rijnland of Dunea aan tafel te komen: integendeel. Juist het Hoogheemraadschap en Dunea zien de Omgevingsvisie als een enorme kans om het thema water eindelijk eens in een breder kader te plaatsen. Toch blijkt het erg lastig om de verbinding tussen ruimtelijke ordening en de wereld van het waterbeheer te leggen. We weten dat er een gezamenlijke opgave is, maar het lukt ons nog slecht om die te vertalen in ruimtelijke kansen.

■ Hoe frustrerend die ervaring ook is, het maakt een ding duidelijk: de cultuuromslag die de wetgever beoogd is reëel, noodzakelijk en waardevol.

Ik wil dat hieronder toelichten.

Aanleiding

Vier jaar geleden constateerde men in Leiden dat de *Structuurvisie Leiden 2025* aan revisie toe was. Er werd volop gewerkt aan de realisatie. Het werd ook steeds duidelijker dat een aantal knelpunten in de stad er niet door opgelost zouden worden. Ook omdat voor de echte oplossingen nauwe samenwerking met de buurgemeenten nodig zou zijn.

Nu was onduidelijk hoe die samenwerking er uit zou moeten zien. Daarom werd besloten om vanuit de inhoud verder te werken. Bij elke opgave werd de vraag gesteld: 'wie hebben we daarvoor nodig'. Al snel werd duidelijk dat we het 'daily urban system' in beeld aan het brengen waren. Dit was het gebied waar onze bewoners wonen, naar school gaan, spelen, sporten, voetballen, ziek en oud worden zonder zich iets van bestuurlijke grenzen aan te trekken.

Dat inzicht leidde tot een rondgang langs de wethouders Ruimtelijke Ordening van de

buurgemeenten met de vraag of men een bijdrage zou willen leveren aan de revisie van de Leidse Structuurvisie. In Katwijk, Oegstgeest, Teylingen, Kaag en Braassem, Leiderdorp, Zoeterwoude en Voorschoten werd enthousiast gereageerd. Kort daarop sloten ook Wassenaar en Noordwijk zich aan.

Daarbij was men volstrekt eerlijk over de eigen drijfveren: naast de kans om direct invloed te hebben op de Leidse structuurvisie was men geïnteresseerd in de onderliggende analyses en het bijhorende leerproces. Al gauw kwam Leiderdorp met de suggestie om samen een Omgevingsvisie te maken. De kans om samen ervaring op te doen met dit nieuwe instrument werd enthousiast ontvangen. Zeker omdat we door ministerie van Infrastructuur en Milieu als pilot werden geselecteerd om ervaring op te doen met de Omgevingsvisie.

Omgevingsvisie

Natuurlijk hadden we ons wel verdiept in de onderliggende teksten en de toelichtingen van de wetgever op dit nieuwe instrument. We wisten ook dat we de gebaande paden zouden verlaten met alle risico's van dien. Toch vonden zowel bestuurders als ambtenaren de kans om samen een integrale visie op de fysieke leefomgeving te formuleren te mooi om te laten lopen.

* **Fred Goedbloed** werkt als projectleider bij het team Ruimte van de gemeente Leiden.

Fig. 1: **Gezicht op Leiden vanuit het Noordoosten, Jan van Goyen, 1650**

Om echt los te komen van de waan van de dag werd besloten om de tijdshorizon op 2040 te leggen.

Identiteit

Dat vroeg meteen om twee dingen: ‘wie zijn wij’ en ‘wat zijn de opgaven voor de komende 25 jaar’. Natuurlijk kenden de 10 samenwerkende gemeenten elkaar al goed, maar we hadden nog nooit naar onszelf gekeken als een samenhangend systeem. Alleen ‘onze’ gezamenlijke kaart tekenen was daarom al een hele openbaring. Voor het eerst realiseerden wij ons dat we keken naar een nieuwe stad tussen zee en Zoeterwoude en het bijhorende ommeland. Met ongeveer 380.000 inwoners (de omvang van de stad Utrecht) en een gebied zo groot als Rotterdam maakten we een schaa sprong met de daarbij horende kansen en opgaven.

De daarop volgende constatering was dat we Utrecht noch Rotterdam zijn. Wij zijn een verstedelijkt *en* landelijk gebied dat zich kenmerkt door kleinschaligheid en diversiteit. Dat zijn de kwaliteiten die onze identiteit bepalen en garant staan voor een uitstekend vestigingsklimaat. Alles waarmee men Holland associeert, is hier in het klein. Zelfs de wieg van Rembrandt stond ooit aan de Oude Rijn. Daarom besloten we verder te gaan onder de naam ‘het Hart van Holland’.

Een visie op de ontwikkeling van het Hart van Holland gaat dan ook altijd over de stad *en* het land. Aangezien de een niet zonder de ander kan, is de kwaliteit van onze leefomgeving ons gezamenlijke belang.

Opgaven

Door de grotere schaal kunnen wij ook daadwerkelijk samen een antwoord geven op de grote opgaven

voor 2040. Naast thema’s als de trek naar de stad, het behoud van vitaliteit, de klimaat opgaven, de energietransitie, bodemdaling, mobiliteit realiseren wij ons dat we ook met thema’s als de robotisering en flexibilisering van de arbeidsmarkt te maken hebben zonder nog te weten hoe we dit een plek geven in onze Omgevingsvisie.

Energietransitie

We hebben nog even in de illusie geleefd dat we bezig waren samen een boekje te schrijven: de Omgevingsvisie 2040 het Hart van Holland. Toen we ons begonnen te verdiepen in energie als het eerste grote thema begon het besef door te dringen dat we niet aan een product werken maar aan een proces. Wij zullen de komende 25 jaar bezig zijn om de grote opgaven samen met onze burens te realiseren. En dat doen we in goede en slechte tijden. Want wat er ook gebeurt: Katwijk blijft onze buurgemeente, net als Oegstgeest, Zoeterwoude of een van de anderen. We zijn tot in de lengte der dagen tot elkaar veroordeeld, wat overigens heel goed nieuws is.

Op het gebied van de energietransitie liep Leiden hopeloos achter bij de rest van Nederland. Reden om voortvarend met dit thema aan de slag te gaan. Omdat we volledig blanco waren op dit terrein hebben we eerst bij bewoners in Leiden gevraagd wat de beste aanpak zou zijn. Zij verwezen ons naar Alliander. Dat bleek een gouden tip. Met Alliander organiseerden we een Energiefestival waarvoor we iedereen die we konden bedenken: kabels, leveranciers en betrokken bewoners uitnodigden om met ons verder te denken over hoe we met dit thema verder zouden gaan. Gelukkig nodigden we ook het ministerie van Infrastructuur en Milieu uit en daarmee kwam dit thema in een stroomversnelling.

Elien Wierenga (ministerie van I&M) stelde voor om met alle betrokken partijen een ruimtelijke verkenning te doen naar wat de ruimtelijke consequenties zijn van onze ambitie om in 2040 energieneutraal te zijn. Ze kwam ook met de suggestie om hierbij te werken met ontwerpend onderzoek en stelde de bureaus voor die ons hierbij konden helpen.

Twee energiefestivals later keken we verbijsterd naar het resultaat. We konden in 2040 energieneutraal zijn! Dat was natuurlijk geweldig nieuws. Het betekende wel dat we alles uit de kast zouden moeten halen. Alles betekent in dit geval: rekening houden met een maximale verduurzaming van de bestaande woningvoorraad, ongeveer 250 windmolens plaatsen, ettelijke hectares zonnenvelden aanleggen, serieus werk maken van WKO's en geothermie en de warmterotonde aanleggen waarmee we de restwarme van de Rotterdamse haven inzetten in ons warmte net.

Daarmee was de eerste les: als we ons alleen op energie concentreren zullen we onze ambitie om onze stad en ons landschap te versterken moeten bijstellen. Een pijnlijke conclusie.

De tweede les was nog dwingender: als de plaatsing van een windmolen 8 jaar kost, moeten we nu beginnen. De toekomst kwam nog dichterbij toen de minister van Economische Zaken besloot dat we in de komende 15 jaar van het aardgas af zullen gaan. De toekomst is niet over 25 jaar, hij staat hier en nu op de poorten te beuken.

Klimaatverandering

Aangespoord door de urgentie van de Energietransitie besloten we extra capaciteit te zetten op het in beeld brengen van de klimaatverandering en de daarbij horende wateropgaven: wateroverlast, wateronderlast, waterkwaliteit, maar ook bodemdaling en hittestress.

Omdat we in de gemeentelijke organisaties veel meer weten van de wateropgave werd in eerste instantie besloten om de waterthema's in de verschillende gemeenten in factsheets bij elkaar te brengen. In samenwerking met het Hoogheemraadschap Rijnland en Dunea leidde dat tot een eerste gezamenlijke bijeenkomst waarbij de resultaten werden besproken.

Tijdens deze bijeenkomst werd wel duidelijk dat de róleurs van de gemeenten zich er wel bewust van zijn dat het watersysteem op de schop moet. Hoe dat moet is echter veel minder duidelijk. Veel van de voorgestelde maatregelen vragen ruimte en die is schaars in de stad. Tot ons grote verrassing leidde deze bijeenkomst echter niet tot grote ruimtelijke claims van het Hoogheemraadschap of Dunea voor de wateropgave.

Dat kan niet waar zijn.

Dolf Kern (Hoogheemraadschap Rijnland) verwoordde dat heel treffend met de constatering dat we elkaars taal nog moeten leren spreken. Dat is ook zo. We zullen elkaar eerst moeten leren begrijpen willen we een gezamenlijke agenda kunnen formuleren. Dat lukt steeds beter.

Zo beginnen we te begrijpen dat zowel het Hoogheemraadschap als Dunea een heel andere bedrijfscultuur hebben dan de gemeente. Juist door hun grote kwaliteit als waterbeheerders en de daarbij horende bevoegdheden valt het volgende op. Er heerst een doe cultuur van professionals die er aan gewend zijn om onze problemen op te lossen. Ook als wij het onmogelijke vragen.

Daarvoor is het enerzijds noodzakelijk om hun beheerprogramma uit te voeren. Anderzijds zorgen zij ervoor dat we ondanks alle ingrepen in de ruimte droge voeten en schoon drinkwater hebben. Op beide terreinen is waarschijnlijk synergie te behalen als techniek en stedenbouwkunde geïntegreerd kunnen worden.

Om de wateropgave toch in beeld te krijgen herhalen nu we de aanpak die eerder succesvol was bij de energietransitie. We gaan opnieuw aan de slag met ontwerpend onderzoek. Het eerste resultaat is veelbelovend. Niet alleen brengen de concept-beelden de omvang van de opgave in beeld. Ze laten ook zien welke fouten we maken als we ons alleen tot de energieopgave hadden beperkt. Het leidt ook tot een gesprek over de aannames die de verschillende partijen doen. We verwachten dat nu ook de ruimtelijke opgaven in beeld komen.

Rond de bodemproblematiek begint die agenda steeds vastere vormen aan te nemen. De bodem daalt ook in het Hart van Holland. Toch tekenen we nog steeds woonwijken in de veengebieden. Nu kent ons gebied nog geen knikpuntgebieden. Met de toename van kwel kan je de vraag stellen of het verstandig is om vast te houden aan het huidige grondgebruik. We zullen veel ruimte nodig hebben voor zonneakkers. Met hetzelfde gemak tekenen we nog steeds woonwijken in op de slappe bodem. Dat kan, maar wordt het niet tijd om met een life cycle analyse de werkelijke kosten beter in beeld te brengen?

We staan op het punt waarop alles vloeibaar wordt. We zullen afscheid moeten nemen van het landschap zoals we dat kennen. We zullen ook het watersysteem van Holland opnieuw tegen het licht moeten houden. Dit is een goed moment om op te houden met het onmogelijke te vragen. De Omgevingsvisie is een goed instrument om samen de integrale afweging te maken hoe wij de kwaliteit van onze leefomgeving verder kunnen versterken. ■